

denken. Deze verandering bracht ingrijpende veranderingen met zich mee, die meegedacht moeten worden als het erom gaat de digitalisering te begrijpen.

Theoretici zijn altijd al letterkundigen ('litterati') geweest die het denken in beelden of het magische denken aangevochten hebben en in lijnen van lettertekens gedacht hebben. Ze ontwikkelden een lineair, processueel, logisch, historisch bewustzijn. Temidden van de lineaire lettercode, het alfabet, was er echter altijd al een vreemde eend, namelijk tekens die niet structureel lineair zijn. Terwijl letters tekens zijn voor klanken, dat wil zeggen tekens voor het gesproken discours, stellen deze uitzonderlijke tekens getallen voor, ideogrammen van verzamelingen. Getallen zijn echter niet discursief en passen niet zomaar in de lijn. Daarom had men niet van een alfabetisch schrift, maar van een alfanumerieke code moeten spreken. Het zich daardoor formulerende bewustzijn was niet alleen processueel en historisch, maar ook formeel en calculerend. Van zodra men de noodzaak erkende om steeds meer in getallen te denken en steeds minder in letters, dan had dat ook tot gevolg, dat het historische bewustzijn terugweek ten gunste van een formeel bewustzijn.

Dat was een omwenteling, niet omdat het uitwerken van formele werkmodellen een moderne uitvinding is – want ten minste sinds de derde eeuw bestaan er kleitafels waarop tekens aangebracht zijn die zonder twijfel als modellen voor kanalisatiewerken geduid moeten worden. Deze landmeters uit de bronstijd zijn de geestelijke voorouders van de zogenaamde computerkunstenaars. Zij produceerden geen afbeeldingen van vooraf gegeven objecten, maar vervaardigden ontwerpen voor nog niet gerealiseerde objecten, ze 'projecteerden alternatieve werelden.' In hun ontwerpen komt net zoals in de synthetische computerbeelden een formeel, 'mathematisch' bewustzijn tot uitdrukking. Als men de alternatieve werelden die tegenwoordig ontstaan in hun wezen wil begrijpen, dan is het bestuderen van deze oeroude kleitabletten geen slechte methode.

Ondanks deze lange ontwikkeling moet bij het moderne hercoderen van het theoretisch denken van letters naar cijfers over een geestelijke omwenteling gesproken worden. Dat wordt bij Descartes duidelijk zichtbaar, begint echter al bij Cusanus en tekent zich bijvoorbeeld al te

pijnlijk af bij Galilei. Het hercoderen brengt de al vermelde fundamentele kennistheoretische vraag met zich mee, of er iets bestaat dat niet bedrieglijk is. Daarop gaf Descartes zoals bekend het volgende antwoord: het gedisciplineerde, heldere en duidelijke, aritmetische denken is niet bedrieglijk. Het is 'clair et distinct' omdat het in cijfers gecodeerd is en omdat elk individueel getal met een interval

**ONS KENNISVRAAGSTUK
EN DAARMEE OOK ONS
EXISTENTIEEL VRAAGSTUK IS,
OF NIET ÜBERHAUPT ALLES,
ONZELF INBEGREPEN,
ALS DIGITALE SCHIJN MOET
WORDEN ONTMASKERD.**

van elk ander getal afgescheiden is. Zo'n denken is gedisciplineerd omdat de regels van de getallencode, b.v. het optellen en aftrekken, exact gevolgd moeten worden. De eigenlijke reden voor het opgeven van het letterdenken ten gunste van het cijferdenken bestaat dus daarin, dat het eerste niet helder, duidelijk en gedisciplineerd genoeg is om tot kennis te kunnen leiden. Het denkende wezen – 'res cogitans' – moet aritmetisch zijn om de wereld te kunnen kennen. [...] Dat is de geestelijke omwenteling die al bij Cusanus tot uitdrukking komt, als hij zegt dat god niet beter dan wij kan weten dat een plus een twee is.

[...]

Op dit punt van afgrondelijke bedenkingen over de 'digitale schijn' aangekomen, [...] laat het geboden uitzicht zich als volgt beschrijven: mensen hebben minstens sinds de bronstijd formeel gedacht, b.v. door irrigatiekanalen op kleitabletten te ontwerpen. In de loop van de geschiedenis is het formele aan het processuele denken onderworpen en eerst aan het begin van de moderne tijd werd het als 'analytische geometrie', d.w.z. als in getallen gecodeerde geometrische vormen, terug op het voorplan geplaatst. Uit het op die manier gedisciplineerde formele denken zijn de moderne weten-

schap en techniek ontstaan, maar die zijn van daaruit ten slotte ook in een theoretisch en praktisch sukkelstraatje terechtgekomen. Om de praktische hindernissen op te heffen werd de computer uitgevonden, waardoor de theoretische problemen geradicaliseerd werden. Aan het begin van de moderne tijd zocht men iets dat niet bedrieglijk was, en men was ervan overtuigd dat in het heldere, duidelijke en gedisciplineerde getallendenken gevonden te hebben. Dan kwam de twijfel op, omdat de wetenschap die cijfercode alleen naar buitenuit projecteert, zodat b.v. de vermeende natuurwetten als vergelijkingen moesten worden gezien, die aan de natuur opgedrongen werden. Nog later kwam de dieper gravende verdenking, of niet het gehele universum vanaf de big bang tot en met het einde door opwarming, met al zijn velden en relaties een projectie is, die het calculerende denken 'experimenteel' weer binnenbrengt. Ten slotte bewijzen de computers nu dat we niet dit ene universum, maar willekeurig vele soortgelijke universa kunnen projecteren en verkennen. Kortom: ons kennisvraagstuk en daarmee ook ons existentieel vraagstuk is, of niet überhaupt alles, onszelf inbegrepen, als digitale schijn moet worden ontmaskerd.

Zo moet je inzake alternatieve werelden de stier bij de horens vatten. Als namelijk alles bedrieglijk is, alles digitale schijn is – niet alleen het synthetische beeld op het computerscherm, maar ook deze tikmachine, deze tikkende vinger en deze zich met de vingers uitdrukkende gedachten – dan is het woord schijn betekenisloos geworden. Er blijft nog over dat alles digitaal is, dat alles dus als een meer of minder dichte strooiing van punt-elementen (of bits) moet worden gezien. Daardoor wordt het mogelijk het begrip 'reëel' te relativiseren, want iets is reëler naarmate de dichtheid van de korrel groter is, en iets is potentiëler naarmate de korrel grover is. Wat we reëel noemen en ook zo waarnemen en beleven zijn die plekken, die uitstulpingen of inhammen, waarin de deeltjes dicht gestrooid zijn en de potenties gerealiseerd zijn. Dat is het digitale wereldbeeld, zoals het ons door wetenschappers voorgesteld wordt en door computers voor ogen gebracht. Daarmee moeten we van nu af aan leren leven, ook als het ons niet past.

We worden daarmee niet alleen een nieuwe ontologie opgedrongen, maar ook een nieuwe antropologie. We moeten onszelf – ons 'zelf' –